

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Добринка Чанкова – преподавател по Наказателен процес в Правно-историческия факултет на ЮЗУ „Н. Рилски”- Благоевград

член на научното жури за публична защита на дисертационния труд на проф. Маргарита Иванова Чинова, доктор по право, преподавател по Наказателен процес в Катедра „Наказателноправни науки” на Юридическия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски”, на тема:

„ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО ПО НК. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА”

**за получаване на образователната и научна степен ДОКТОР НА
ЮРИДИЧЕСКИТЕ НАУКИ по професионално направление**

3.6 Право /Наказателен процес/

I. Обща характеристика на труда

Предмет на настоящата рецензия е труд, който без уговорки може да се охарактеризира като енциклопедичен за досъдебното производство. За да стигне до създаването му, авторът проф. д-р Маргарита Чинова е работила продължително и е публикувала само по него 1 монография и 6 статии. Във вид на печатно издание трудът е в обем от 679 страници, включително списъка на използваната литература. Структурата се състои от въведение, седем глави и заключение.

Темата на труда е повече от актуална. Независимо, че в българската наказателно-процесуална литература има значителен брой публикации, третиращи един или друг проблем на досъдебното производство, те имат по-скоро фрагментарен характер и не го изследват в неговата цялост и системност, диалектична връзка и взаимна зависимост между отделните институти. Още повече, динамично променящото се наказателно-процесуално законодателство и разнородна съдебна практика бързо обезценяват направените изследвания и създават правни недоразумения.

Представеният труд е първото по рода си задълбочено и всеобхватно научно и практическо проучване, което интегративно обхваща цялата досъдебна фаза. То аналитично и изчерпателно изследва не само действащото българско законодателство - Наказателно-процесуалния кодекс и последвалите го изменения и допълнения, както и някои други свързани закони, но и Европейското право - съответните Директиви на ЕС и, разбира се, Европейската конвенция по правата на човека. Предмет на прецизен анализ са релевантните решения на Конституционния съд, съществуващата практика на Върховния касационен съд и на Европейския съд по правата на човека. Имайки предвид, че досъдебното производство е силно критикувана фаза на наказателния процес, както на

вътрешно ниво, така и от страна на европейските институции, и генерира най-много проблеми, които дълготрайно не намират еднозначно разрешение, този труд идва да попълни една голяма празнина в българската правна теория и практика. Ето защо още с появата си той се превърна в „настолна книга”, „своеобразна библия” не само за студентите, но и за органите на досъдебното производство, висшите магистрати, академичния сектор и т.н.

В обширните седем глави авторът е изследвал в детайли на практика всички значими въпроси на досъдебната фаза, като понякога отива дори отвъд нея.

Така, в глава първа са подложени на прецизен цялостен анализ новите принципи на наказателния процес - централно място на съдебното производство и разглеждането и решаването на делата в разумен срок, което има както теоретична стойност, така и реални практически измерения. Систематизирани са изискванията на практиката на Европейския съд по правата на човека за гарантиране на пълноценно и реално осигурен достъп до съд и е изяснено съдържанието на съдебния контрол, който се осъществява на досъдебното производство. Много добре обследвана е и сложната и донякъде еластична природа на принципа за разумния срок, чието съдържание се интерпретира не само от позицията на предписаните от НПК срокове, а и в светлината на богатата юриспруденция на Европейския съд по правата на човека. Взет е акт от множеството осъдителни решения срещу България по чл. 6 т. 1 от Европейската конвенция по правата на човека. Обект на щателен анализ е противоречивата практика на ВКС. Анализирани са и най-новото законодателство в отговор на двете пилотни решения срещу България.

Глава втора разглежда новите концептуални и практически положения за организацията на досъдебната дейност, като акцентът е върху разследващите органи и надзора за законност, упражняван от прокурора върху тях.

Особено важна е глава трета, посветена на гражданите - участници в досъдебното производство - обвиняем, пострадал, защитник и повереник. С вещина са разгледани всички нови и дискуссионни въпроси, интерпретирани са по нов начин традиционни правни институти, което всъщност е относимо за целия труд.

Мерките за процесуална принуда – глава четвърта - са предмет на привилегированото внимание на автора отдавна и с всяко следващо съчинение тя добавя нови теоретични концепции и решения в съответствие с европейските стандарти в стремежа си да съдейства за модернизирването на наказателно-процесуалното ни право и практика. Веднага следва да се изтъкне, че досегашните опити на автора са успешни и нейните предложения се вземат предвид и от законодателя, и от практиците.

Глава пета е посветена на разследването като първи стадий на досъдебното производство. Дължимото внимание е отделено на образуването на досъдебното производство, привличането на обвиняем и предявяването на разследването, изменението на обвинението, сроковете и др. значими въпроси. И тук предлаганите отговори и разрешения, и то със солидна научна аргументация, заемат важна част.

Действията на прокурора след завършване на разследването са предмет на глава шеста. В нея детайлно и аналитично са разгледани доста спорни въпроси относно прекратяването на досъдебното производство, съдебния контрол върху него, спирането на досъдебното производство и правната природа и видовете прокурорски актове.

Много съществено, и то основателно, място е отделено на доказването, като отвъд разграничението между доказателства, доказателствени средства и способности на

доказване, се съдържат множество нови доктринерни положения и такива от практически характер.

Задачата, която си е поставил авторът, е да се формулират обосновани предложения за усъвършенстване на законодателната уредба, да се аргументират нови теоретични изводи по принципни въпроси на досъдебната дейност и на доказването, да се анализира практиката на съдилищата, като се обобщи систематично и тематично, за да се предложат научно-обосновани разрешения за преодоляване на съществуващи противоречия. Макар и изключително тежка, задачата е изпълнена блестящо. Използвани удачно са комплекс от общонаучни и специални методи за провеждане на научни изследвания, които водят до аргументирани верни изводи.

Демонстрирано е отлично познаване и коректно използване на чуждестранната и българската специализирана литература и на съдебната практика. Дори и когато се води полемика, тонът е спокоен и е спазена научната етика. Тезите са убедително защитени. Трудът се чете с лекота. Дидактически е много добре разработен и поднесен и е практически ориентиран.

II. Научна новост и по-важни приноси на дисертационния труд

На практика във всички глави и раздели се съдържат приносни моменти от научен и научно-приложен характер. И това е съвършено логично, като се има предвид, че научното творчество отдавна не е само вид професионална дейност за проф. д-р Маргарита Чинова, а дълбока страст. Доказано е, че тя пише, когато има нещо значимо да каже и това превръща всяко нейно съчинение в източник на нови знания, на още по-голямо основание настоящия труд, който отразява зрелостта и опита на един завършен творец.

Не е възможно да се изброят изчерпателно всички новости, изобилстващи в труда, затова ще се спра само на някои от тях.

1. За първи път успешно и цялостно е очертано съдържанието на принципа централно място на съдебното производство. След като е проучена и националната, и наднационалната практика, са изяснени параметрите на съдебния контрол, който се осъществява на досъдебната дейност. Предложена е уместна примерна класификация на различните форми на този контрол - съдебен контрол, който се осъществява в хода на разследването, и след приключване на досъдебното производство. Специално съдебният контрол при извършване на действията по разследването е класифициран като предварителен, последващ и текущ. Изчерпателно са изследвани и способите, чрез които се осъществяват различните форми на този контрол.
2. Другият нов принцип – разглеждане и решаване на делата в разумен срок - също е изследван пълно и детайлно. Подложена е на цялостен анализ практиката на Европейския съд по правата на човека за началния и крайния момент на релевантния период за разумен срок, и факторите, които се вземат предвид при решаването на този въпрос - сложността на делото, поведението на обвиняемия и неговия защитник и поведението на държавните власти. Обобщени са и правните последици от прекомерната продължителност на производството и предвидените компенсаторни механизми, като намаляване на наказанието и прекратяването на производството. Съпоставена и резонно критикувана е българската уредба и практика. Направено е и цялостно

обобщение на юриспруденцията на ВКС, като се предлагат разрешения за преодоляване на съществуващите противоречия.

3. Анализирани са едни от най-новите промени - в Закона за съдебната власт и Закона за отговорността на държавата и общините за вреди, предвиждащи механизми за получаване на обезщетение за причинените вреди при прекомерно продължило наказателно производство. Направени са съответни проучвания и анализи за приложното поле на двата закона, за тяхното съотнасяне, за реда на тяхното прилагане, очертани са и разликите в правоимащите субекти. Изяснена е правната същност, като са съпоставени двата компенсаторни механизма – прекратяване на производството и намаляване на наказанието при неспазване на изискването за разумен срок.
4. Подложени на задълбочен анализ са новите идеи за организация на досъдебната дейност, след приемането на последния НПК, според който разследването е унифицирана форма за осъществяване на досъдебната дейност; изследван е различния статут на разследващите органи, които понастоящем са доста многообразни и с разлики в обема на тяхната предметна компетентност, но не и в правомощията им. Направени са и редица изводи от значение за теорията и практиката. С многобройни и неоспорими доводи е доказана тезата, че разследващите органи имат оперативна, но нямат процесуална самостоятелност.
5. За първи път след приемането на новия НПК са очертани параметрите и правните характеристики на надзора за законност, осъществяван от прокурора върху дейността на разследващите органи. Изследвана е и новата идея на законодателя за въвеждане на екипност при разследването. При очертаването на процесуалното положение се предлага нова постановка, в смисъл, че прокурорът е “господар”, но не на досъдебната дейност, а на дейността, свързана с повдигането на обвинение пред съд. Мотивирано е доказано, че това не е най-добрият законодателен подход и че е необходимо и тази дейност да подлежи на съдебен контрол, тъй като никоя власт в една правова държава не може да действа като абсолютна, т.е. недосегаема от нищо и от никого, и неконтролирано от никоя друга държавна власт.
6. Достоянство на труда е анализът на Директива 2012 (13) ЕС за правото на информация в наказателното производство, който ще подпомогне съществено законодателя при транспонирането ѝ в онези аспекти, които все още не са отразени от българското законодателство.
7. Особено внимание е отделено на процесуалното положение и правата на пострадалия на досъдебното производство. И макар, че в наказателно-процесуалната наука и практика като цяло продължава да се твърди, че обвиняемият е централна фигура на наказателния процес, което води до дълготрайно negliжиране и маргинализиране на пострадалия от българския законодател, а и в глобален аспект, следва да се отбележи, че в последно време настъпва прелом в доктрината, законодателството и наказателната политика и практика по отношение на жертвите на престъпления. В европейски и световен аспект, а оттам по неизбежност и в национален, настъпва промяна на „фокуса”- все по-голям приоритет и внимание се

отделя на пострадалите от престъпления, и от „невидими субекти“ на наказателния процес те се превръщат в своеобразна негова „икона“. И науката, и международноправните актове, и законодателствата в сравнителен план поставят силен акцент върху правата на жертвите. Ето защо настоящият труд е повече от актуален, особено като се има предвид новата регулация на правното положение на пострадалия с последния Наказателно-процесуален кодекс.

Трудът отива още по-далеч обаче като изследва всички права на пострадалия съпоставително и сравнително-правно с регламента на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25.10.2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР. Анализът е полезен и повече от навременен, защото са направени обосновани изводи за вече достигнатите и съществуващи по българското законодателство стандарти и онези, които предстои да бъдат въведени, което е от важно значение за законодателната практика на парламента, който би следвало да транспонира директивата до 16.11.2015г.

8. За първи път е анализиран и новият регламент за назначаване на резервен защитник, като е доказана тезата, която може да бъде споделена, че в този случай защитата е по своята същност абсолютно задължителна, и НПК следва да бъде допълнен в посочения смисъл.
9. Доразвивайки една от своите приоритетни теми – наказателно-процесуална принуда и неприкосновеност на личността, авторът отново прави значим принос за доктрината и практиката с изследването и обобщаването на европейските стандарти при установяването и налагането на принудителни мерки, така както са утвърдени в практиката на Европейския съд по правата на човека, както и на изведените и обобщени правила, които илюстрират общата характеристика на принудата по НПК. На базата на същностно подбрани критерии се предлага и примерна класификация на принудителните мерки, регламентирани в НПК – мерки за неотклонение, други мерки за процесуална принуда и принудителни способности за доказване.
10. Задържането от прокурора, като наказателно-процесуален институт, е изследвано за първи път в неговата пълнота. При анализа на фактическите предпоставки аргументирано се поддържа, че при задържането от прокурора трябва да са налице и предпоставките за задържането под стража, така както са уредени в чл.63, ал.1 НПК. Предложени са решения на важни практически проблеми. От особено съществено значение е разграничението между задържането по чл. 64, ал. 2 НПК като превантивна мярка за наказателно-процесуална принуда и административното задържане по чл. 63, ал. 1 т. 1 от Закона за Министерството на вътрешните работи.
11. Авторът демонстрира особена и оправдана чувствителност към използвания език от законодателя и съда, тъй като в правото това е въпрос от изключителна важност. Чрез аналитичния метод съпоставително е разкрито съдържанието на използваните в нашето законодателство юридически формули, като: привличане на обвиняем (чл.219 НПК), повдигане на обвинение (чл.242 НПК), привличане към отговорност (чл.127, т.3 от

Конституцията) и наказателно преследване (чл.70 от Конституцията и чл.80 и сл. от НК). В тази връзка са подложени на критичен анализ някои неточности в решение № 10 от 1992г. на Конституционния съд.

12. Значимо от теоретична, а и от практическа гледна точка е обосноваването на разбирането, че към момента на предявяване на постановлението за привличане на обвиняем разследващият орган не е длъжен да предяви и събраните до този момент доказателствени материали. Тази теза е доказана не само чрез буквалното и систематическо тълкуване на едни или други разпоредби на НПК, но и с решения от практиката на Европейския съд по правата на човека, както и с позоваването на директива 2012 (13) ЕС от 22.05.2012 г. относно правото на информация в наказателното производство.
13. Действията на прокурора преди предявяване на разследването е нов наказателно-процесуален институт (чл.226 НПК), чрез който се реализират общи законодателни цели. За първи път той е подложен на цялостно и систематично изследване в доктрината. Детайлно е анализирана същността на тези действия, докладът на разследващия орган и правомощията на прокурора, като правилно е критикувано Методическото указание на главния прокурор от 27.06.2011г.
14. Значението на сроковете в досъдебното производство е въпрос, който с основание предопределя цялостната наказателно-процесуална дейност в тази фаза, и нерядко поставя сериозни проблеми. Теоретичен, а и важен практически принос се съдържа в извършения в труда анализ не само на характера на предвидените срокове за разследване, но и на предпоставките и реда за тяхното удължаване (чл.234 НПК). В разработката се сочат многобройни аргументи, за да се докаже, че някои от разпоредбите на Указанието на главния прокурор № 4-261 от 12.07.2010 г. са в очевидно противоречие с буквата и духа на НПК. Изразявам своята убеденост, че трудът ще повлияе благоприятно върху последващо правилно тълкуване и правоприлагане.
15. В дисертацията основанията за прекратяване на досъдебното производство са обособени и разгледани като: общи, специални, специфични, рехабилитиращи и нерехабилитиращи. Цялостно е изследвано и правилото *non bis in idem* като основание за прекратяване на производството (чл.24, ал.1, т.6 НПК) и практиката на съдилищата в тази връзка. Правилно се поддържа, че не е допустимо за едно и също деяние при едни и същи фактически обстоятелства деецът да носи едновременно наказателна и административна отговорност, независимо че се засягат различни обществени отношения.
16. За първи път са изследвани същността, приложното поле и правните последици на институцията (йерархичен, вътрешноведомствен) контрол от по-горестоящия прокурор по чл.243, ал.9 НПК при прекратяване на производството от прокурора.
17. Съществени приноси има и в областта на доказателственото право. След анализа на новата разпоредба на чл. 105 НПК, с която за първи път се дава легална дефиниция на понятието доказателствени средства, са направени

принципни теоретични и практически изводи. Правилно се поддържа, че записани разговори, в които се съдържат извънпроцесуални признания на извършителя на престъплението, трябва да се изключат от доказателствената съвкупност, когато не са направени по реда и правилата на НПК. Записаните изявления обаче чрез използване на специални разузнавателни средства са веществени доказателствени средства и трябва да се проверяват и оценяват именно като такива. По своето правно естество писмените доказателствени средства са документи и затова е направен успешен опит да се изясни съдържанието на това понятие, така както е употребено в НПК. Обсъден е в подробности важният практически проблем – могат ли да се използват по наказателните дела фотоснимки и звуко, видео, кино-записи, които възпроизвеждат обстоятелствата от предмета на доказването, но са направени случайно, извън образувания процес и не по правилата на НПК. За първи път е даден отговор на тези въпроси чрез тълкувателен анализ на правилото на чл.32, ал.2 от Конституцията. В тази връзка са изведени четири хипотези, които са анализирани детайлно и са направени изводи кога тези материали могат да се използват като доказателствени средства, кога като веществени доказателства и в кои случаи използването им е недопустимо.

18. Направени са множество конкретни предложения *de lege ferenda*, които убедено могат да бъдат подкрепени.

Имайки предвид, че авторът е един от най-изтъкнатите и водещи учени в наказателно-процесуалното право и наука, нерядко придвиждащ самостоятелно напред законодателството и практиката, чиито тези и заключения често са „истина от последна инстанция”, считам, че дори е неуместно да се поставя въпроса за спазването на останалите нормативни изисквания към труда, като авторство, неповторяемост и т.н.

Авторефератът е изготвен в съответствие с нормативните изисквания и правилно, пълно и точно отразява достиженията на труда.

III. Кратка оценка на другите трудове и на кандидата

Проф. д-р Маргарита Чинова има богата и разностранна научно и научно-приложна продукция. В общия списък на публикациите ѝ се съдържат над 70 заглавия, включващи монографии, сборници и учебни помагала, участия в колективни трудове, статии и студии, и др. публикувани у нас и в чужбина. Голяма част от тях имат фундаментален за наказателно-процесуалната наука характер и са изучавани, прилагани и цитирани широко, напр. „*Наказателнопроцесуална принуда и неприкосновеност на личността*”, 1998г. Авторът проявява особен афинитет към най-напредничавите идеи на съвременната наказателна политика и наказателното правораздаване и обикновено реагира изключително бързо, а понякога дори изпреварващо, с цел да подготви българската аудитория за предстоящото им приложение. Това се отнася не само за най-новите съчинения, третиращи европейската проблематика, като статиите „Пострадалият и Европейските стандарти”, *Юридически свят*, 2004г., № 2; „За България влезе в сила нова Директива на Европейския парламент и на Съвета”, *Норма*, 2012г., бр. 9, а и за научното ѝ творчество като цяло. Нещо повече, безспорен е нейният принос и за отстраняване на противоречията в и уеднаквяване на разнородната съдебна практика - например,

статията „Преглед на съдебната практика за правото на обвиняемия делото му да се разгледа в разумен срок”, *Норма*, 2012г., бр. 6. Фактът, че част от трудовете на кандидата са в съавторство, може да се оцени като умение за работа в екип.

Проф. д-р Маргарита Чинова е търсен и високо ценен експерт по различни национални и международни проекти, работни групи за изготвяне на законопроекти, обучител и консултант. Качествата ѝ на преподавател, който работи по най-високи стандарти, са общопризнати. Тя е особено желан и успешен научен ръководител на докторанти.

С активното си участие с доклади на международни и национални форуми кандидатът популяризира достиженията на българската наука, а нерядко ги доразвива и обогатява, придържайки се към най-високо научно ниво.

IV. Бележки и препоръки

Към такъв цялостен и завършен дисертационен труд, какъвто е предметът на настоящата рецензия, трудно биха могли да се отправят бележки и препоръки.

Все пак, един от новите инструменти на ЕС - Директива 2011/99/ЕС за Европейската заповед за защита от 2011 г., който е относим към темата и по-специално към защитата на пострадалите, и чието транспониране от България предстои, е останал извън ползването на автора.

Аналогично, донякъде, в известна степен е пренебрегната темата за възстановителното правосъдие, която е особено релевантна към досъдебното производство. Инструментите на този вид правосъдие се прилагат с успех от полицейските органи във Великобритания, Ирландия и др. и неговото приложение се стимулира от Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25.10.2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления. Действително, авторът е разсъждавал и е дал своята имплицитна подкрепа на медиацията между жертвата и извършителя на престъплението като един от основните инструменти на възстановителното правосъдие, потвърждавайки отново безспорното положение, че традиционният наказателен процес трябва да е изключение, а не правило, *ultima ratio*, а не първа възможност. Ако се бе ангажирала малко по-категорично, имайки предвид мощното влияние, което трудовете ѝ указват на българската наказателна политика, без съмнение, това би довело до преодоляване на изоставането на България в тази област.

Освен това, макар и правилно да се посочват редицата предимства и ползи, които Законът за подпомагане и финансова компенсация на пострадалите от престъпления предоставя - с. 178-181, не са отчетени и неговите дефицити, които вече са всеобщо признати - твърде занижения размер на компенсацията от държавата - 10 000 лв. в най-тежките случаи, макар и представляваща само акт на хуманност, късното ѝ предоставяне и др.

В труда са приведени множество аргументи, че при одобряване на споразумение, постигнато между прокурора и защитника на обвиняемия на досъдебната фаза, правата на пострадалия са достатъчно защитени – с.169-170. По-специално посочва се, че отпадането на възможността по действащия НПК съдът, когато намери за необходимо, да призове пострадалия на съдебно заседание и да го изслуша, е сполучливо заместена от действащата разпоредба на чл. 382, ал.10 НПК, според която определението, с което е одобрено споразумението, се съобщава на пострадалия или на неговите наследници с указание, че могат да предявят иск за неимуществените вреди пред гражданския съд. Това обаче до известна степен

„изолира пострадалия от неговия собствен случай” и не кореспондира със съществуващи съвременни решения в сравнителен план. Така например, в Австралия и Япония е много популярно специалното изявление на пострадалия, наречено „Victim Impact Statement”, в което той представя пред съда ефекта, който престъплението е имало върху него. Подобна практика има и във Великобритания, като там изявлението се нарича „Victim Personal Statement” и е нещо различно от свидетелските показания. Нещо повече, в чл. 10 от Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25.10.2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления изрично се сочи, че държавите-членки следва да гарантират правото на изслушване на жертвите в хода на наказателното производство.

Публикациите на кандидата са преобладаващо на български език. Считаю, че мога да препоръчам, въпреки доминиращо националния характер, дисертационният труд да бъде преведен и публикуван в чужбина. Тъй като той засяга универсални и вечни теми, които са предмет на вниманието на много чуждестранни автори, и се позовава в значителна степен на практиката на Европейския съд по правата на човека, смятам, че може да бъде много полезен на по-широка аудитория. Освен това, трудът представя българската наказателно-процесуална школа по един особено забележителен начин и повече от заслужено е той да бъде всеобщо достояние.

Бих препоръчала подобен труд да бъде изготвен и за съдебната фаза на процеса.

V. Заключение

Плодотворният характер на научно-изследователската, експертната и педагогическата дейност на кандидата проф.д-р Маргарита Чинова е безспорен. С цялостното си творчество тя съществено е допринесла за развитие на наказателно-процесуалната наука и усъвършенстване на законодателството и практиката по прилагането му в редица направления, а в трудовете ѝ се съдържат още ценни идеи, които подлежат на реализация.

Дисертационният труд отговаря на всички изисквания на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и съответния правилник на Софийския университет. Без съмнение, касае се за научно съчинение с теоретични обобщения и решения на големи научни или научноприложни проблеми, които съответстват на най-съвременните постижения и представляват значителен и оригинален принос в науката.

Поради това давам на дисертационния труд на проф. д-р Маргарита Иванова Чинова **най-висока и категорична положителна оценка и с убеденост считам, че тя трябва да получи образователната и научната степен ДОКТОР НА ЮРИДИЧЕСКИТЕ НАУКИ.**

Дата: 01.09.2013г.

Рецензент:

Проф.д-р Добринка Чанкова